

ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA

İlmin Yolculuğu

Editör
Yakup KOÇYİĞİT & AİTMAMAT KARIEV

Karabük Üniversitesi Yayınları
2021

ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA İLMİN YOLCULUĞU

Editör

Yakup Koçyiğit & Aiitmamat Kariev

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI - 64

E-ISBN: 978-605-9554-60-2

Karabük, Eylül 2021

Orta Asya'dan Anadolu'ya İlimin Yolculuğu

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT

Dr. Öğr. Üyesi Aitmammat KARIEV

Karabük Üniversitesi Yayın Onayı

Prof. Dr. Refik Polat (Rektör)

Karabük Üniversitesi Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Ufuk Karadavut

İslami İlimler Fakültesi Yayın Onayı

Prof. Dr. Murat Şimşek (Dekan)

İslami İlimler Fakültesi Yayın Komisyonu

Doç. Dr. Tuğrul Tezcan

Doç. Dr. Abdülcebbar Kavak

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Gözel

Fakülte 09.09.2021 tarih ve 59048 sayılı Komisyon Kararı

Mizanpaj

Arş. Gör. Oğuz Bozoğlu

Kapak Tasarım

Öğr. Gör. Abdürrahim Topal

Her hakkı saklıdır. Yayıncının izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir.

Eserde yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

İrtibat | Contact

Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, 78050, Karabük
Karabük Univ. Fac. of Islamic Studies, 78050, Karabük/Turkey

www.karabuk.edu.tr

Tel: (90 370) 418 67 00 Fax: (90 370) 418 93 17

İçindekiler

ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA İLMİN YOLCULUĞU	I
ÖNSÖZ	VII
BİRİNCİ BÖLÜM AİMLER ESERLER	1
HORASAN: BİR BİLİM VE MEDENİYET TARİHİ.....	2
Abdurrahim ARSLAN.....	2
EBÛ HANİFE'NİN VASAT DİN ANLAYIŞININ FELSEFE VE KELÂMA YANSIMALARI: ÂMİRÎ VE MÂTÜRÎDÎ ÖRNEKLERİ	12
Ahmet ATEŞYÜREK.....	12
EBU'L-HUSEYN EL-KUDÛRÎ (Ö. 428/1037) ve <i>et-TECRİD</i> ADLI ESERİ.....	18
Ahmet ÇETİNKAYA	18
BUHARA'DAN MARDİN'E UZANAN MİRAS HUKUKU: Mahmûd b. Ebî Bekr el- Kelâbâzî'nin (ö. 700/1300) İlmî Kişiliği ve Ferâiz İlmindeki Yeri	32
Aaitmammat KARIEV	32
MUTEZİLE EKOLÜNÜN ORTA ASYA TEMSİLCİSİ: EBU'L-KASIM EL-KA'BÎ EL-BELHÎ (GÖRÜŞLERİ, ESERLERİ, ETKİLERİ)	42
Ali Yıldız MUSAHAN.....	42
RADIYYUDDİN EL-ESTERÂBÂDÎ VE ŞERHU'L-KÂFİYESİ.....	76
Amanmırat YAZGULİYEV.....	76
ALÂEDDİN ES-SEMERKANDÎ'NİN (Ö. 539/1144) <i>MÎZÂNÜ'L-USÛL FÎ NETÂİCİ'L-UKÛL</i> ADLI ESERİNDE MU'TEZİLE'NİN USÛLİ-KELÂMÎ YAKLAŞIMLARINA TENKİTLER	91
Ayhan HIRA	91
HALÎMÎ-İ ŞİRVÂNÎ'NİN HADÂİKU'L-ESRÂR ADLI FARŞÇA ESERİ	104
Çetin KASKA	104
XVIII. YÜZYILDA TÜRKİSTAN'DA DESTANLAŞMIŞ BİR MAKTEL ÖRNEĞİ: SAYKALÎ'NİN RAVZATÜ'Ş-ŞÜHEDÂ'SINDA İLK DÖNEM İSLAM TARİHİ ALGISI.....	104
Elnura AZİZOVA.....	104
NASÎRUDDİN ET-TÛSÎ'NİN "ET-TEZKİRE FÎ İLMİ'L HEY'E" ADLI ESERİ VE ASTRONOMİ BİLİMİ AÇISINDAN ÖNEMİ	164
Fatma Zehra PATTABANOĞLU - Hakan ÇOŞAR	164
BUHARA'DAN ANADOLU'YA: İMÂMZÂDE VE ŞİR'ATÜ'L-İSLÂM.....	174
Ferhat GÖKÇE.....	174
ORTA ASYA FIKHİNİ ANADOLU'YA TAŞIYAN ESER: MEHMED MEVKUFATÎ'NİN MÛLTEKÂ TERCÜMESİ VE ŞERHİ	228
Fetullah YILMAZ.....	228

EYYÛBÎ HANEDANLIĞINDA BİR HANEFÎ: EL-MELİKÜ'L-MUAZZAM VE ETRAFINDAKİ HANEFÎ HAREKETLİLİK.....	238
İhsan TİMÜR.....	238
TİMUR'UN SARAYINDAKİ HEKİMLER.....	253
İzzetullah ZEKÎ	253
İBNU'S-SALAH EŞ-ŞEHREZÛRÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	258
Mazhar TUNÇ	258
ZEMAŞERÎ'NİN NEVÂBİĞÜ'L-KELİM ADLI ESERİ ETRAFINDA OLUŞAN ŞERH GELENEĞİ.....	274
Mehdi CENGİZ.....	274
OSMANLI ŞEYHÜLİSLAMLARINDAN MOLLA GÜRÂNÎ'NİN TASAVVUF ALGISI.....	284
Mesut AKDOĞAN	284
FERGANA VADİSİ'NDEN MEDİNE-İ MÜNEVVERE'YE HİCRET EDEN BİR SÛFÎ: ŞEYH MUHAMMED ZEKERİYYA MERGİNÂNÎ.....	298
Mesut YİĞİT.....	298
FATİH SULTAN MEHMET'E İTHAFLA YAZILAN MUKADDİMÂT-I ERBAA HÂŞİYELERİ	310
Mustafa Bilal ÖZTÜRK	310
MEŞAHİR-İ MEÇHULEDEN BİR OSMANLI KADISI HASAN SİDKİ EFENDİ VE ESERLERİ	323
Mustafa ÖZGÜR	323
KULLANDIĞI RİVAYETLER VE KAYNAKLARI AÇISINDAN KERDERLİ MAHMUD'UN NEHCÜ'L-FERÂDİS ADLI ESERİ	333
Mustafa YÜCEER	333
“DİVAN-I HİKMET”İN HOKAND'DA BULUNAN BAZI NÜSHALARI ÜZERİNE	349
Nadirhan HASAN.....	349
ANADOLU'DAKİ HANEFÎ GELENEĞİNİN ŞEKİLLENMESİNDE BUHARALI MAHBÛBÎ AİLESİ FAKİHLERİNİN ETKİLERİ	356
Ömer Faruk ATAN	356
SELÇUKLU YÜKSELİŞ DÖNEMİ MÂVERÂÜNNEHİR FAKİHLERİ VE FIKIH İLMİNE KATKILARI.....	368
Ömer MENEKŞE	368
SAİDÜDDİN EL-FERGÂNÎ VE ANADOLU TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ.....	383
Ömer ÖZGÜL.....	383
TÜRK DİLİNİN ÜSTADI ALİ ŞİR NEVAYÎ'NİN İLİM HAMİLİĞİ.....	394
Saidbek BOLTABAYEV.....	394
GELENEK VE MODERNLİK İLİŞKİSİNİ KURMADA BİR ROL-MODEL OLARAK EBÛ HANİFE ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR OKUMA.....	404

Şaban ERDİÇ	404
MÂTÜRÎDÎ'YE NİSBET EDİLEN “FÎ MÂ LÂ YECÛZU'L-VAKFU ALEYHÎ” İSİMLİ RİSALEYE DAİR	415
Tuğrul TEZCAN	415
GÜNDELİK HAYATIN REFERANS NOKTALARI: KISSALAR – HARİZM DÂHİSİ ZEMAHŞERÎ ÖZELİNDE BİR İNCELEME	427
Veysel GENGİL	427
ORTA ASYA'DAN ANADOLUYA GÖÇ EDİP ALİMLER YETİŞTİREN AİLELER (EBU SAİD EL-HADİMÎ VE AİLESİ ÖRNEĞİ)	439
Yakup KOÇYİĞİT	439
ORTA ASYA'DA HİKMET ANLAYIŞI ve HAKÎM GELENEĞİ (HAKÎM ES-SEMERKANDÎ ÖRNEĞİ)	453
Yunus ERASLAN	453
İKİNCİ BÖLÜM MESELELER ŞEHİRLER	463
SÜNNÎ BİR DÜŞÜNCE SİSTEMATİĞİ OLARAK BÜYÜK DOĞU HAREKETİ	464
Ahmet YALÇIN	464
HÂRİZİMLİ ÂLİM MUTARRİZÎ'NİN EL-İKNÂ' ADLI ESERİNDEKİ SÖZCÜK BİLİM	473
Aladdin GÜLTEKİN	473
ANADOLU İSLAM ANLAYIŞINDA ORTA ASYA ALİMLERİNİN ROLÜ	491
Ali YÜKSEK	491
HERAT TİMURLU SARAYI HÜKÜMDAR KÜTÜPHANESİNDEN ÖNEMLİ BİRKAÇ ESERİN OSMANLI SARAYINA YOLCULUĞU	516
Gulzoda MAKHMUDJONOVA	516
TEFSİR-TE'VİL AYRIMI ÇERÇEVESİNDE İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN HZ. EBÛ BEKİR'İN İMAMETİNİ DAYANDIRDIĞI AYETLER ÜZERİNE BİR İNCELEME	516
Hadiye ÜNSAL	516
MUHAMMED UBEYDULLAH EFENDÎ'NİN MEDRESE TASAVVURU: YENİ BİR YÜKSEK EĞİTİM SİSTEMİ ÖNERİSİ	529
Hasan Sabri ÇELİKTAŞ	529
MÂTÜRÎDÎ'NİN TE'VİLÂTÜ'L-KUR'ÂN'INDA KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLARA BAKIŞI	543
Hüseyin TOPAL	543
KIRAATLERİN KAYNAĞINA DAİR GÖRÜŞLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	554
İrfan ÇAKICI*	554
FETİH DAİRESİNDE ÖNCÜ İKİ SAHABE, ÖNEMLİ İKİ ŞEHİR KUSEM B. ABBAS (R. A) VE EBÛ EYYÛB EL-ENSÂRÎ (R.A.), SEMERKANT VE İSTANBUL	566
Kemal Yavuz ATAMAN	566
HOKAND HANLIĞI'NDA İDARÎ TAKSİMAT VE HOKAND ŞEHİRİ	581

Mairambek TAGAEV.....	581
İPEK YOLU ŞEHİRİ KAYALIK'TAKİ YESEVİ HANKAHI VE TÜRBELERİ.....	589
Mehmet KUTLU.....	589
HANEFİ MEZHEBİNİN ÖNEMLİ BİR MERKEZİ OLARAK BELH ŞEHİRİ.....	610
Mehterhan FURKANİ.....	610
SERAHS ALİMLERİ VE İSLÂM İLİM MİRASINA KATKILARI (I.-VI. / VII.-XII. YÜZYILLAR).....	627
Mesut CAN.....	627
ORTA ASYA İLİM GELENEĞİNDE FIKIH, KELÂM VE TASAVVUF İLİŞKİSİ.....	644
Muhammed Ferruh ORUÇ.....	644
TİMURLU RÖNESANSININ BAŞKENTİ: HERAT.....	657
Muhammed Naim NAİMİ.....	657
RÛHU'L-BEYÂN'DA ÖMER NESEFÎ ATIFLARI.....	674
Muhammet ÇOL.....	674
İBNÜ'L-ARABÎ'NİN SÖYLEMİNİN FELSEFİ YÖNÜ VE KAYNAKLARI.....	686
Mustafa AKMAN.....	686
İMAM BUHÂRÎ VE HABER-İ ÂHÂD'IN BİLGİ DEĞERİ.....	750
Mustafa KARABACAK.....	750
HADİSLERİN KUR'AN'A ARZINA V. ASIR BUHARA HUKUK OKULU'NUN BAKIŞI.....	761
Nazım BÜYÜKBAŞ.....	761
KUTEYBE B. MÜSLİM VE TÜRKLERİN İSLAMLAŞMASI.....	774
Nevzat SAĞLAM.....	774
DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN YOZGAT'IN ÖNEMİ.....	774
Orhan YILMAZ.....	774
ALİ KUŞÇU'NUN ŞERHU TECRİDÎ'L-KELÂM'ININ KELÂM İLMİ AÇISINDAN ÖNEMİ.....	806
Özkan TEKİN.....	806
ORTA ASYALI BİR MÜFESSİR OLAN EBU'L-BERAKÂT EN-NESEFÎ'NİN TEFSİRİNDE ULÛMU'L-KUR'AN.....	820
Salih ERYİĞİT.....	820
OSMANLI'DA TİMUR ETKİSİ; NAKKAŞ ALİ ÖRNEĞİ.....	834
Süheylâ DİKİLİ.....	834

ÖNSÖZ

Hicaz'da başlayan İslam inancı ve düşüncesi Buhârâ, Taşkent, Semerkand, Vâsıt, Merv, Kazvîn gibi onlarca şehirde ilim haline gelmiş ve buralarda neşv-ü nema bulmuştur. Tarihte Mâverâünnehir denilen bu bölgeler bu gün Orta Asya diye isimlendirilmektedir. Bu bölgeler Anadolu'nun ruh köküdür. Hicri ikinci asırdan itibaren İslam'ı tanıyan ve Müslüman olmaya başlayan bölge halkı İslam'ı öyle benimsemişlerdir ki en kabiliyetli evlatlarını din ilimlerini öğrenmeye yönlendirmişler, hicri üçüncü asır ve sonrasında Buhârî, Tirmizî, Mâturûdî, Serahsî, Gazzâlî gibi binlerle sayılan dev alimler dönemlerinde Mâverâünnehir ve Horasan'ın en önemli ilim merkezi olmasını sağlamışlar, hadis, tefsir, fıkıh, kelam, tasavvuf, edebiyat gibi İslamî ilimlerin tamamında kalıcı ve büyük eserlerin verildiği altın çağını yaşatmışlardır.

Hicri beşinci asırda Anadolu'nun fethinin müyesser olup İslam medeniyetiyle mamur olmaya başlamış Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin önemli şehirlerinde kurulan medreseler ve ilim merkezleri, İslami ilimlerin neşrine medar olmuştur. Şurası muhakkaktır ki Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen beyin göçü Anadolu'nun dinamizmini sağlamış, köklerinde aldıkları özsuyla dallarını arşa uzatan ulu bir çınar gibi gölgesinde hayat bahşeden ve dünyaya hikmeti öğreten bir medeniyet inşa etmişlerdir. Bu bakış açısıyla Anadolu, Orta Asya'da kurulan kadim İslam medeniyetinin gelişen ve idamesini sağlayan devamı gibidir. Anadolu Mâverâünnehir'in şerhi mesabesindedir.

Karabük Üniversitesi organizesinde Ata yurdumuz olan diyarlardaki Oş Devlet Üniversitesi, Özbekistan Uluslararası İslam Akademisi, Özbekistan İmam Buhârî Enstitüsü, Kazakistan Nurmubarek Üniversitesi, Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü ve Kırgızistan İlimler Akademisi'nden akademisyenlerin katılımıyla Orta Asya ve Anadolu ile ilgisi alimler, eserler, şehirler ve meseleleri içeren bölümler hazırlanmıştır. Bu yazılar editöryal inceleme sonucu bu eser vücut bulmuş ve ilim aleminin ıtılama sunulmuştur.

Eser Alimler ve Eserler ile Meseleler ve Şehirler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bu konuda bilimsel bir kitabın oluşturulmasında emeği geçen, başta Karabük Üniversitesi Rektörü Sayın Refik Polat, İslami İlimler Fakültesi Dekanı Sayın Murat Şimşek, katılımcı üniversitelerin ve enstitülerin rektör ve başkanları ile işin mutfağında çalışan öğretim ve araştırma görevlisi bütün arkadaşlarıma candan teşekkür eder saygılar sunar, bu eserin insanlığa faydalı olmasını dileriz. Ayrıca araştırmalarıyla bölüm yazarı olarak katkı sağlayan çok değerli akademisyenlere, yazıların hakemliğini yapan değerli hakem üyelerine de şükranlarımızı sunarız.

Sa'y ve gayret bizden tevfik ve hidayet Allah'tandır (c.c).

KULLANDIĞI RİVAYETLER VE KAYNAKLARI AÇISINDAN KERDERLİ MAHMUD’UN NEHCÜ’L-FERÂDİS ADLI ESERİ

Mustafa YÜCEER*

GİRİŞ

Kerderli Mahmud tarafından Harezm Türkçesi ile yazılan Nehcü’l-Ferâdîs, hicri 759 tarihinden önce Harezm Türkçesi ile yazılmış mensur bir öğütnâmedir. Müellif tarafından sebep-i telif olarak yazılan mukaddime niteliğindeki giriş kısmında hamdele ve salveleden sonra İbn Ömer’den nakledilen kırk hadis nakletmeyi teşvik eden “men hafıza” rivayetinin mevzu bir senedine yer verilmiştir.¹ Söz konusu rivayete idrac olarak “men kezebe” rivayetinin eklenmesiyle de yazılan kitabın güvenilirliğine katkı sunması hedeflenmiştir.

Kerderli Mahmud, bu rivayeti esas alarak eseri telif ettiğini ve fasıl başlarında “güvenilir kitaplardan” kırk hadis topladığını ifade etmiş, akabinde eserin bölüm ve fasıllarının nasıl kurgulandığına dair kısa bilgiler vermiştir.

Eserin genelinde yüzlerce ayet ve hadis metni, sahabe ve selef alimlerinden sözler nakledilmiştir. Bunun yanı sıra geçmiş peygamberler başta olmak üzere sûfi meşrebe mensubiyeti ile tanınan pek çok mutasavvıfın menkıbeleri ile konular detaylandırılmıştır. Aynı şekilde müellif ayetlerin nüzul, hadislerin de vürûd sebeplerini hikayeleştirerek aktarmıştır.²

Fasıl başlarında üzerinde durulan konuya uygun bir rivayet seçilmiş ve “İmâm Ebû Ali el-Ûşî, Nisâbü’l-Ahbâr adlı kitabında şu hadis-i şerifi bildirir” örneğinde olduğu gibi hadisin hangi eserden aldığına dair bilgi verilmiş,³ bazı rivayetlerde sahabe râvisi zikredilmiştir. Bununla birlikte hadislerin senedi ve sıhhat durumları hakkında herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Dolayısıyla kullanılan rivayetler kendinden önceki eserlerden eleştiri süzgecinden geçirilmeden nakledildikleri için inceleme konusu yapılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yüceer, Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı mustafayuceer@gmail.com

¹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdilber, *Câmi’u beyâni’l-ilm ve fadlihî ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihî*, thk. Ebû’l-Eşbel ez-Züheyri (S. Arabistan: Dâru İbnü’l-Cevzî, 1994), 1/193; Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *el-İlelû’l-mütenâhiye fî’l-ehâdisi’l-vâhiye*, thk. İrşâdü’l-Hakk el-Eserî (Lahor: Dâru Neşri’l-Kütübî’l-İslâmiyye, 1979), 1/120; Hasan b. Muhammed b. Muhammed et-Teymî Sadrüddîn el-Bekrî, *Kitâbü’l-erbaîne hadîsen*, thk. Muhammed Mahfuz (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1980), 34; Hadisin isnadı ve mevzu olduğuna dair detaylı bilgi için bkz. Mustafa Yüceer, “Hadis İlmi Açısından ‘Men Hafıza’ Rivâyeti ve Manzum Kırk Hadis Geleneğine Tesiri”, *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (31 Aralık 2020), 931-970.

² Örnek metin nehc.

³ Nehc.

KULLANDIĞI RİVAYETLER VE KAYNAKLARI AÇISINDAN KERDERLİ MAHMUD'UN NEHCÜ'L-FERÂDİS ADLI ESERİ

Aynı şekilde sonraki çalışmalara ışık tutması adına eserin hadis kaynakları da değerlendirilmiştir.

Nehcü'l-Ferâdis'te Fasil Başlarında Kullanılan Rivayetler

Kerderli Mahmud, eserini dört bölüm ve kırk fasıl üzerine kurgulamıştır. Birinci bölüm Hz. Peygamberin, ikinci bölüm ise dört halife, Ehl-i Beyt ve dört mezhep imamının faziletlerine ayrılmıştır. Üçüncü bölüm, Allah'a yaklaştıran iyi amellere dördüncü bölüm ise Allah'tan uzaklaştıran kötü amellere hasredilmiştir.

Hz. Peygamber ve Faziletine Dair Rivayetler

Birinci bölüm her ne kadar Hz. Peygamber'in faziletleri başlığını taşısa da içeriği itibarıyla özlü bir siyer kitabını andırmaktadır. Söz konusu bölümün fasıllarında yer alan rivayetlere dair bilgiler şöyledir:

İlk fasıl olan Hz. Peygamber'in fazileti konusunda lafzı Müslim'e ait olan ve Vâsıla b. Eskâ'dan nakledilen "Allah, İsmailoğullarından Kinâne'yi seçti. Kinâne'den, Kureys'i seçti. Kureys'ten, Hâşimoğullarını seçti. Hâşimoğullarından da beni seçti."⁴ rivayeti Begavî'nin *Mesâbîh* adlı eserinden nakledilerek kullanılmış ve Hz. Peygamber'e seçilmiş manasına gelen Mustafa adı verilme sebebi olarak aktarılmıştır.⁵

Hz. Peygamber'e vahiy gelmesi konusunun işlendiği ikinci fasıl, dinin garip başladığını, garip biteceğini haber veren ve garipleri müjdeleyen Müslim'in Ebû Hüreyre'den naklettiği rivayet ile başlamaktadır.⁶ Konu başlığı ile doğrudan ilişkisi olmayan daha çok dinin garip oluşundan bahseden bu rivayeti Kerderli Mahmud, Sağânî'nin *Meşârikü'l-Envâr* adlı eserinden nakletmiştir.⁷ Halbuki vahyin gelişi ile ilgili doğrudan alakalı bir rivayet tercih edilebilirdi.

Üçüncü fasıl İslâm'ın ilk yıllarında Müslümanların gördüğü eziyetler hakkında olup müellif, Ebû Meâli Muhammed el-İsbicâbi'ye ait olduğunu belirttiği *Tefsir*'den Ahzab Suresi ile ilgili bir rivayet nakletmiştir. Söz konusu rivayet, "Kim bir mümine eziyet ederse bana eziyet etmiş sayılır. Kim bana eziyet ederse Allah'a eziyet etmiş sayılır. Kim de Allah'a eziyet ederse Kur'an, İncil, Tevrat ve Zebur'da lanetlenmiştir" şeklinde olup temel hadis kitaplarında bulunmamaktadır. Yaptığımız araştırmaya göre bu rivayet, Şii kaynaklarda Hz. Ali'den nakledilmiştir.⁸ Müellif, her ne kadar rivayeti muktezâ-yı hâle uygun kullansa da hadis olarak aslı bulunmayan bir metni tercih etmekle yanılgiya düşmüştür.

⁴ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî el-Müslim, *el-Müsnedü's-sahihu'l-muhtasaru mine's-süneni bi-nakli'l-adli ani'l-adli an Rasûlillah* (Riyad: Dârü's-Selâm, 1419), Fadâil 43; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Mesâbîhü's-sünne*, thk. Muhammed Selim İbrahim Samarra vd. (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1987), 4/32.

⁵ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis (Cennetlerin Açık Yolu)*, nşr. Janos Eckmann, haz. Semih Tezcan, Hamza Zülfikar (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014), 3.

⁶ Müslim, İman 232.

⁷ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 5; Ebû Muhammed Abdüllatif b. Feriştah İbn Melek, *Mebârikü'l-ethâr şerhu Meşârikü'l-envâr*, thk. Eşref b. Abdülmaksûd b. Abdürrahim (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1995), 1/211.

⁸ Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Ali el-Meclîsî, *Bihâru'l-envârî'l-câmi'a li-düleri ahhâri'l-e'immeti'l-ethâr*, thk. Muhammed el-Bâkır vd. (Beyrut: Müessesü'tü'l-Alemî, 2008), 64/72.

Bir sonraki fasılda öncesi ve sonrasıyla hicret anlatılır. Zayıf senedle Enes, Câbir ve Ebû Hüreyre'den nakledilen⁹ “*Kim gurbette ölürse şehittir*” rivayeti fasıl başında zikredilmiştir. Kerderli Mahmud, bu rivayeti, Fergana bölgesi alimlerinden Ali b. Osman el-Üşî, el-Hanefî, el-Mâtürîdî'ye (ö.575/1179) ait olan *Gurerü'l-Ahbâr* isimli eserin kendisi tarafından ihtisar edilen *Nisâbü'l-Ahbâr*'dan nakletmiştir.¹⁰

Beşinci fasıl, Hz. Peygamber'in mucizeleri etrafında şekillenmiştir. Müellifin konu başında zikrettiği hadis, *Mesâbih*'ten alınmış olup şu şekildedir. “*Hz. Ali şöyle anlatmıştır: Hz. Peygamber ile birlikte Mekke'nin dışına çıktık. Hangi dağa veya ağaca yönelsek onlar: Ey Allah'ın Resûlü! Sana selam olsun diyorlardı.*”¹¹ Rivayet, Dârimî, Tirmizî ve Hâkim tarafından Hz. Ali'den sahih senedle nakledilmiştir.¹²

Altıncı fasılda Hz. Peygamber'in Mekke'ye girişi, Hudeybiye, ve Mekke'nin fethine değinilmiştir. Fasılın başında zikredilen hadis, *Mesâbih*'ten nakledilen “*Kıyamet günü ben insanoğlunun efendisi olacağım...*” rivayeti olup¹³ hasen-sahih senedle Tirmizî, Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet etmiştir.¹⁴

Miraç bahsinin anlatıldığı yedinci fasılda *Mesâbih*'ten bir rivayet, Enes b. Mâlik aracılığı ile nakledilmiştir.¹⁵ Söz konusu rivayette Miraç gecesi gem ve eyer vurulmuş Burak'ın Cebrail tarafından Hz. Peygamber'e getirilişi, Burak'ın huysuzlanması üzerine Hz. Peygamber'in saygınlığı ve büyüklüğünden bahsetmesiyle binitin sakinleşmesi anlatılır. Bu yönüyle rivayet, İsra ve Miraç bahsine giriş açısından yerinde bir tercih olmuştur. Enes rivayetini, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî rivayet etmişlerdir.¹⁶

Miraç konusunun devamı niteliğinde kabul edilebilecek olan sekizinci fasıl, Hz. Peygamber'in cennet ve cehennemi seyrini konu edinmektedir. Müellifin *Mesâbih*'ten alıntılardığı “*Cehennem, nefse hoş gelen şeylerle, cennet ise nefse zor gelen şeylerle perdelenmiştir.*” rivayeti,¹⁷ *müttefakun aleyhtir*.¹⁸

⁹ Muhammed b. Abdurrahman b. Abbas b. Abdurrahman b. Zekeriyya el-Bağdâdî el-Muhallâs, *el-Muhallasiyât ve eczâun uhrâ li-Ebi Tâhir el-Muhallas*, thk. Nebil Sa'düddin Cerrâz (Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 2008), 3/289; Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1409), 8/203; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *el-Câmiu li-şuabi'l-îmân*, thk. Abdulali Abdulhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 12/300.

¹⁰ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 14.

¹¹ Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 4/116-117.

¹² Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fadl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed (S. Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000), Mukaddime 4; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-muhtasarü mine's-süneni an Rasûlillah*, (Riyad: Dâru's-Selâm, 1419), Menâkıb 50 (hasen-garib); Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 2/620. Hâkim'in sahîhü'l-isnâd kabul ettiği rivayetle ilgili görüşünü Zehebî kabul etmiştir.

¹³ Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 4/39; Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 26.

¹⁴ Tirmizî, Tefsir 48.

¹⁵ Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 4/118; Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 38.

¹⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995), 20/107 (Ş. Arnâvut: Hadisin senedi Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir); Tirmizî, Tefsir 18 (hasen-garib).

¹⁷ Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 3/416; Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 45.

KULLANDIĞI RİVAYETLER VE KAYNAKLARI AÇISINDAN KERDERLİ MAHMUD'UN NEHCÜ'L-FERÂDİS ADLI ESERİ

Bölümün dokuzuncu faslı Huneyn Savaşı ile sonrasında yaşanan olaylar etrafında kurgulayan müellif, daha önce de istifade ettiği el-Üşî'nin eserinden şehidin Allah yolunda döktüğü kanın Allah'a en sevimli gelen amellerden biri olduğunun belirtildiği bir rivayet nakletmiştir.¹⁹ Benzer lafızlarla Tirmizî, Ebû Ümâme'den hasen-sahih olarak tahrîc etmiştir.²⁰

Hiz. Peygamber'in özlü bir şekilde hayatının anlatıldığı birinci bölümün son faslı onun vefatı ile ilgilidir. Müellif, Hiz. Peygamber'in öyle bir gün gelecek ki sizden birinize beni görmek evinden, çoluk çocuğundan, malından mülkünden daha sevimli gelecek ancak sizden hiçbiriniz beni göremeyecek şeklinde bir rivayeti *Mesâbih*'ten aktarmıştır.²¹ Rivâyetin aslı Müslim tarafından Ebû Hüreyre vasıtasıyla nakledilmiştir.²²

Kerderli Mahmud'un birinci bölümün fasıl başlarında kullandığı rivayetlerden birisi zayıf kabul edilirken bir diğeri temel hadis kitaplarında bulunamamıştır. Geriye kalan sekiz rivayetten biri müttefakun aleyh diğeri de Kütüb-i Tis'a eserlerinde yer alan makbul metinlerden oluşmaktadır.

Dört Halife, Ehl-i Beyt ve Dört İmamın Faziletine Dair Rivayetler

Nehcü'l-Ferâdis'in ikinci bölümünün ilk faslı Hiz. Ebû Bekir'in faziletiyle ilgilidir.

Müellif'in *Meşârikü'l-Envar*'dan Ebû Said aracılığı ile naklettiği rivayet, "Dostluğu ve yardımı itibarıyla kendisine en çok minnettar olduğum kişi Ebû Bekir'dir. Rabbimden başka bir dost edinecek olsam Ebû Bekir'i dost edinirdim. Lakin İslam kardeşliği ve İslam sevgisi vardır. Mescidin bütün kapıları kapansın yalnızca Ebû Bekir'in kapısı açık kalsın" şeklinde olup müttefakun aleyhtir.²³

Hiz. Ömer'in faziletlerinin anlatıldığı ikinci faslın serlevha hadisi, *Mesâbih*'ten²⁴ Ukbe b. Âmir'in rivayet ettiği "Şayet benden sonra peygamber gelmesi gerekseydi o, Ömer olurdu." şeklindeki rivayettir. Zikri geçen hadisi aynı zamanda Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Hâkim tahrîc etmişlerdir.²⁵

Üçüncü fasıl Hiz. Osman'a ayrılmıştır. *Nisâbü'l-Ahbâr*'dan Talha aracılığı ile nakledilen "Bütün nebiler bir dostu vardır. Benim dostum da (cennette) Osman'dır" rivayeti fasıl başında zikredilmiştir. Ahmed b. Hanbel, Âcurrî ve Ebû Nuaym'ın naklettiği rivayet, senedinde bulunan Abdullah b. İbrahim b. Ebî Amr el-Gıfârî ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem tenkide uğradıkları için zayıf kabul edilmiştir.²⁶

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Camiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru min umûri Rasûlillahi ve sünenihi ve eyyâmihî* (Riyad: Dârü's-Selâm, 1419), Rikâk 81 (Lafız Buhârî'ye aittir); Müslim, Cennet 51.

¹⁹ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 50.

²⁰ Tirmizî, *Fadâilü'l-Cihâd* 26 (hasen-sahih).

²¹ Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 4/135; Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 57.

²² Müslim, *Fadâil* 142.

²³ Buhârî, *Fadâilü'l-ashâb* 17; Müslim, *Fadâilü's-sahâbe* 2.

²⁴ Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 4/158.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/624 (Ş. Arnavut:hasen); Tirmizî, *es-Sünen*, Menâkıb 50 (hasen-garib); Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 3/85 (Zehebî sahih hükmünü kabul etmiştir).

²⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Fadâilü's-sahâbe*, thk. Vasiyullah Muhammed Abbas (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 1/428; Ebû Ubeyd Mu-

Kerderli Mahmud, dördüncü fasla Müslim'den Sa'd b. Ebî Vakkas aracılığı ile nakledilen Hz. Peygamber'in "Ey Ali! Sen bana Harun'un Musa'ya yakın olduğu kadar yakınsın. Ancak benden sonra nebi yoktur." rivayetini zikrederek başlamıştır.²⁷

Dört halifenin hayatı, halife seçilmeleri, dönemlerinde yaşanan olayların anlatımının ardından Ehl-i Beytin faziletlerine yer verilmiştir. Öncelikle beşinci fasılda Hz. Fâtımâ'nın cennet kadınların efendisi olduğuna dair Buhârî'nin bab başlığı olarak kullandığı rivayet, *Nisâbü'l-Ahbâr*'dan alıntılanmıştır.²⁸

Altıncı fasıl, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in fazileti hakkındadır. Müellif, Buhârî'nin İbn Abbâs'tan naklettiği, konuyla doğrudan ilgisi bulunan ve Hz. Peygamber'in torunlarına İbrahim peygamberin oğulları İsmail ve İshak için etmiş olduğu şu dua ile başlamıştır: "Her türlü şeytan ve zehirli hayvanlardan ve bütün kem gözlerden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım."²⁹

Kerderli Mahmud, Ehl-i Beyt olarak Fâtımâ, Hasan ve Hüseyin'i zikretmekle yetinmiş daha sonra mezhep imamlarına dair dört fasıl açarak sırasıyla Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik b. Enes ve İbn Hanbel'in faziletlerine yer vermiştir.

Ebû Hanîfe'nin faziletine ayrılan yedinci fasıl *müttefakun aleyh* kabul edilen ve kırk kitaplarında da sıklıkla kullanılan "Allah bir kimse için hayır dilerse, onu dinde anlayış sahibi kılar." rivayeti ile başlanmıştır.³⁰ *Meşârikü'l-Envâr*'dan nakledilen rivayette ifade edilen Allah'ın dinde fakih kılma müjdesine Ebû Hanîfe'nin de ulaştığı dile getirilmiştir.³¹

Kerderli Mahmud, Ebû Hanîfe'den sonra kronolojik olarak Mâlik b. Enes'i zikretmesi gerekirken sekizinci fasılda Şâfiî'nin faziletlerine yer vermiştir. Konu başında Muhammed b. Beşreviyye'nin *Kenzü'l-Ahbâr* isimli eserinden "Kim bir âlime yedi gün hizmet etse Allah'a yedi bin yıl hizmet etmiş gibi olur. Allah onun her bir günü için bin şehit sevabı verir." şeklinde bir rivayet nakletmiştir.³² Temel hadis kitaplarında yer almayan bu rivayeti Üşî'nin *Nisâbü'l-Ahbâr*'ında da zikrettiği görülmüştür. Nitekim onun kaynaklarından birisi de *Kenzü'l-Ahbâr*'dır.³³ Her iki eserin matbu nüshası bulunmamaktadır. Ancak içer-

hammed b. Ali b. Osman el-Âcurrî, *eş-Şeria*, thk. Abdullah b. Ömer b. Süleyman (Riyad: Dârü'l-Vatan, 1999), 4/1914; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/333; Ebü'l-Hasen Nürüddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Keşfü'l-estâr an zevâidi Müsnedi'l-Bezzâr*, thk. Habîbü'r-Rahmân el-Âzamî (Beyrut: Muessestü'r-Risâle, 1979), 3/174; Ebü'l-Hasen Nürüddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, thk. Hüsâmeddin el-Kudsî (Beyrut: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), 9/74; Ebü'l-Fadl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Ali el-Makdisî eş-Şeybânî İbnü'l-Kayserânî, *Etrâfü'l-garâib ve'l-efrâd*, thk. Mahmud Muhammed Mahmud Hasan Nassâr - es-Seyyid Yûsuf (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 3/143-144.

²⁷ Müslim, *Fadâilü's-sahâbe* 30; Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 96.

²⁸ Buhârî, *Fadâilü'l-Ashâb* 28; Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 108-109.

²⁹ Buhârî, *Ehâdisü'l-Enbiya* 10; Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 116.

³⁰ Buhârî, *İlim* 71; Müslim, *Zekât* 98.

³¹ İbn Melek, *Mebârikü'l-ezhâr şerhu Meşâriki'l-envâr*, 1/175; Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 127.

³² Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 136.

³³ Kâtip Çelebi, eserin Muhammed b. Beşreviyye el-Belhî'ye ait olduğunu ifade etmekle beraber vefat tarihi başta olmak üzere herhangi bir bilgi vermemiştir. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, thk. Şerafettin Yaltkaya - Rifat Bilge (İstanbul: Maârif Matbası, 1941), 2/1012.

KULLANDIĞI RİVAYETLER VE KAYNAKLARI AÇISINDAN KERDERLİ MAHMUD'UN NEHCÜ'L-FERÂDİS ADLI ESERİ

diği bilgileri tetkik ettiğimizde az bir amele çok mükafat vaad eden bu tarz rivayetler çoğunlukla mevzu kabul edilmiş olup ihtiyatla yaklaşılması tavsiye edilmiştir.

İmam Mâlik'in faziletlerinin anlatıldığı dokuzuncu fasılda Kudâî'nin *Şihâb*'ından "Âlimler peygamberlerin mirasçılarıdır."³⁴ hadisi nakledilmiş ve o Mâlik de bu mirasçılardan biri kabul edilmiştir.³⁵

Bu bölümün son faslı Ahmed b. Hanbel'e ayrılmıştır. Müellif, Abdullah es-Serahsî isimli bir şahsın *el-Mevâkîr* adlı eserinden "Kim ilmi ve âlimleri severse hayatı boyunca hataları yazılmaz." şeklinde bir rivayete yer verilmiştir. Daha sonra ilmi ve âlimleri sevenlerin hatalarının silindiği önermesinden hareketle bizatihi bildikleri ile yaşayanların derecelerinin nasıl olacağı düşünülmüş ve İbn Hanbel'in böyle biri olduğuna vurgu yapılmıştır. Yaptığımız inceleme neticesinde sahih olmayan bu rivayet, temel hadis kitaplarında yer almazken müellifin kaynak olarak verdiği esere dair herhangi bir bilgiye de ulaşılammıştır.³⁶

Nehcü'l-Ferâdis'in ikinci bölümünün fasıl başlarında biri *müttefakun aleyh* olmak üzere yedi rivayet makbul hadislerden oluşmaktadır. Ayrıca bir rivayetin senedi zayıf kabul edilmiştir. İki rivayet ise temel hadis kitaplarında yer almazken aynı zamanda haklarında mevzu hükmü verilmiştir.

Allah'a Yaklaştıran İyi Ameller

Eserin üçüncü bölümü ilim öğrenmenin fazileti ile ilgili fasılla başlamaktadır. Hz. Ali, Enes, İbn Mesud, Ebû Said, İbn Ömer, İbn Abbas ve Câbir başta olmak üzere pek çok sahabeden nakledilen ve zayıf kabul edilen "İlim talep etme kadın erkek her Müslümanın üzerine farzdır" rivayeti *İhyâ*'dan nakledilmiştir.³⁷

İlmin ardından namazın fazileti konusu ele alınmıştır. Müslim'in Ebû Hüreyre'den naklettiği "Büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde, beş vakit namaz ile cuma bir sonraki cumaya kadar ve Ramazan da diğer Ramazan ayına kadar, aralarında işlenen günahların bağışlanmasına vesiledir." hadisi *Mesâbih*'ten nakledilmiştir.³⁸

Zekât ve sadakanın faziletinin anlatıldığı üçüncü fasılda "(Kıyamet günü) insanlar arasında hüküm verinceye kadar, herkes sadakasının gölgesinde olacaktır." rivayeti *Şihâb*'dan nakledilmiştir.³⁹ Söz konusu metni Ahmed b. Hanbel, Ukbe b. Âmir'den sahih bir senedle rivayet etmiştir.⁴⁰

³⁴ Tirmizî, İlim 19; Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 2/103.

³⁵ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 142.

³⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-İlel*, 1/107.

³⁷ Gazzâlî'nin eseri de dahil hadisin metninde "مسلمة" ifadesi geçmemektedir. İbnü'l-Cevzî, yedi farklı sahâbeden yirmi beş farklı naklederek senedlerindeki problemleri ortaya koymuştur. İbnü'l-Cevzî, *el-İlel*, 1/54-66; Huccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî el-Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1982), 1/2.

³⁸ Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 1/250; Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 166; Müslim, *es-Sahih*, Tahâret 5.

³⁹ Kerderli Mahmud, *Nehcü'l-Ferâdis (Cennetlerin Açık Yolu)*, çev. Bilal Aktan (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 172; Kudâî, *eş-Şihâb*, 1/94.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/668.

Dördüncü fasıl, orucun fazileti hakkında olup Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin *Tenbihü'l-Gâfilin*'den nakledilen "Kim Allah rızası için bir gün oruç tutarsa Allah onu yavru iken yuvasından uçup ihtiyarlayıp ölünceye kadar (yaşayan) karganın (süresi) kadar cehennemden uzaklaştırır." rivayeti ile başlamıştır.⁴¹ Zikri geçen rivayet, Ahmed b. Hanbel tarafından tahrîc edilmiş olup zayıf hükmündedir.⁴²

Hac ve umre konusu beşinci fasılda ele alınmıştır. *Nisâbü'l-Ahbâr*'dan nakledilen "Kim helal bir kazançla Allah'ın evini haccetse Allah, attığı her adım için yetmiş hasene yazar ve yetmiş günahını da siler. Ayrıca onu yetmiş derece yükseltir." rivayeti fasıl başında tercih edilmiştir. İmam-zâde'nin *Şir'atü'l-İslâm* adlı eserinde bulabildiğimiz bu rivayet, temel hadis kitaplarında yer almamaktadır.

Kerderli Mahmud, altıncı faslı ana babaya hizmet etmenin faziletine ayırmış ve bu konuda *İhyâ*'dan "Ana babaya iyilik etmenin sevabı, namaz, oruç, hac ve umre ile Allah yolunda cihad etmenin sevabından daha çoktur." şeklinde bir rivayet ile başlamıştır.⁴³ Temel hadis kitaplarında yer almayan bu rivayet hakkında Irâkî ve Sübkî aslımı bulamadım derken Fettenî ve Şevkânî de bu görüşü benimsemişlerdir.⁴⁴

Helal yemenin fazileti ile ilgili fasılda *İhyâ*'dan "Helâl istemek kadın erkek her Müslüman'ın üzerine farzdır." ifadelerinin yer aldığı bir metin nakledilmiştir.⁴⁵ Duafâ ve ilel kitaplarında yer alan rivayet zayıf hükmündedir.⁴⁶

Sekizinci fasıl iyiliği emretme kötülükten sakındırma konusunda olup Müslim'in Ebû Said el-Hudrî'den naklettiği "Sizden biriniz kötü ve çirkin bir iş gördüğünde eliyle düzeltsin. Buna güç yetiremezse diliyle düzeltsin. Buna da güç yetiremezse kalbi ile ona karşı gelsin. Bu da imanın asgarî bir gereğidir." hadisi, *Mesâbih*'ten nakledilmiştir.⁴⁷

Gece ve gündüzü değerlendirmenin faziletinin anlatıldığı dokuzuncu fasılda Müslim'in Câbir'den rivayet ettiği "Geceleyin öyle bir vakit vardır ki Müslüman biri o vakte rastlar, Allah'tan dünya ve ahirete dair hayırlı bir şey dilerse, Allah ona dilediğini verir. Bu her gece böyledir." hadis nakledilmiştir.⁴⁸

⁴¹ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 179.

⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/471 (Ş. Arnavut: zayıf) Senedinde bulunan Seleme b. Kayser'in sahâbî olduğu konusu ihtilâflıdır. Ayrıca hadisi kendisinden nakleden râvinin ismi belli değildir. Yine senedde yer alan İbn Lehiâ hakkında ihtilaflar bulunmaktadır. Dolayısıyla senedi zayıf kabul edilmiştir.

⁴³ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 195; Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, 2/216.

⁴⁴ Ebü'l-Fadl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî vd., *Tahrîcü ehâdisi İhyâü Ulûmu'd-dîn*, thk. Muhammed el-Haddâd (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1987), 3/241; Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Ali el-Fettenî, *Tezkiretü'l-mevdû'ât* (Kahire: İdâretü't-Tıbbâ'ati'l-Münîre, 1343), 201; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *el-Fevâidi'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevdû'a*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 257.

⁴⁵ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 203; Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, 2/203 *İhyâ'da* ومسلمه ifadesi bulunmaktadır.

⁴⁶ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, thk. Muhammed Abdülmecid es-Selefî (Riyad: Dâru's-Sâmi'î, 2000), 1/152; İbnü'l-Cevzî, *el-İlel*, 1/67-72.

⁴⁷ Müslim, İman 78.

⁴⁸ Müslim, *Müsâfirîn* 166-167.

KULLANDIĞI RİVAYETLER VE KAYNAKLARI AÇISINDAN KERDERLİ MAHMUD'UN NEHCÜ'L-FERÂDİS ADLI ESERİ

Bölümün son faslı sabretme ve rıza gösterme hakkındadır. *Tenbîhü'l-Gâfilin*'den “Bir kuluma malı, oğlu, kızı veya bedeni ile ilgili bir sıkıntı verdiğim zaman kulum güzel bir şekilde sabrederse kıyamet günü mizanı ve amel defterini önüne koymaktan haya ederim.” rivayeti nakledilmiştir.⁴⁹ Söz konusu metin, temel hadis kitaplarının dışında Hakîm et-Tirmizî ve Dîneverî tarafından Enes b. Mâlik'ten tahrîc edilmekle birlikte senedinde bulunan Yakub b. Cehm el-Hımsî, hadis uydurmakla tenkit edildiği için mevzu kabul edilmiştir.⁵⁰

Nehcü'l-Ferâdis'in üçüncü bölümünün fasıl başlarında dört rivayet makbul hadislerden oluşmaktadır. Ayrıca üç rivayetin senedi zayıf kabul edilmiştir. Üç rivayet ise temel hadis kitaplarında yer almazken aynı zamanda haklarında mevzu hükmü verilmiştir.

Allah'tan Uzaklaştıran Kötü Ameller

Kerderli Mahmud'un eserinin son bölümü Allah'tan uzaklaştıran kötü amellere ayrılmıştır. Birinci fasıl haksız yere adam öldürmenin zararlarını konu edinirken serlevha rivayet olarak *müttefakun aleyh* olarak İbn Mesud'dan nakledilen *Mesâbih*'ten “Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın Resûlü olduğuma şehâdet eden Müslüman bir kimsenin kanı ancak üç şeyden biri ile helâl olur: Evli iken zina etme, adam öldürme ve dinini terk edip cemaatten ayrılma.” rivayeti nakledilmiştir.⁵¹

İkinci fasıl zina hakkında olup Buhârî'nin Sehl b. Sa'd'dan naklettiği “Kim bana iki çene (dili) ve apış arası (namusu) hakkında kefil olursa ben de cennet için ona kefil olurum.” rivayeti nakledilmiştir.⁵²

İçki içmenin zararlarının anlatıldığı üçüncü fasılda *Kenzü'l-Ahbâr*'dan “Kim içki içene selam verir ya da onunla kucaklaşırsa Allah onun kırk yıllık amelinin boşa çıkartır.” şeklinde bir metin nakledilmiştir.⁵³ Hadis olarak verilen bu rivayetin temel hadis kitaplarında bir aslı bulunmazken *Bihârü'l-Envâr* gibi Şii kaynaklarda yer almaktadır.⁵⁴

Dördüncü fasıl kibrin zararlarına ayrılmış olup Müslim'in İbn Mesud'dan naklettiği “Kalbinde zerre miktarınca kibir bulunan kimse cennete giremez...” rivayeti, *Mesâbih*'ten aktarılmıştır.⁵⁵

Yalan söyleme ve gıybet etmenin zararları beşinci fasılda ele alınmıştır. Müellif, Tirmizî'nin hasen-sahih olarak İbn Mesud'dan tahrîc ettiği “Yalandan sakının! Çünkü

⁴⁹ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 224.

⁵⁰ Ebû Bekir Ahmed b. Mervân el-Mâlikî el-Dîneverî, *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlm*, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl Selman (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419), 1/401; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Hasan Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl fî ma'rifeti ahbârî'r-Resûl*, thk. Abdurrahman Umeyre (Beyrut: Dâru'l-Cebel, 1992), 2/290.

⁵¹ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 233; Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 2/502; Buhârî, Diyât 87; Müslim, Kasâme 28.

⁵² Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 241; Buhârî, Rikâk 23.

⁵³ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 251.

⁵⁴ Meclisî, *el-Bihâr*, 76/151.

⁵⁵ Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, 257; Müslim, İman 46; Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 3/402.

yalan (insanı) kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür.” rivayetini fasıl başında zikretmiştir.⁵⁶

Dünyayı sevmenin zararlarının anlatıldığı altıncı fasıl *Tenbîhü’l-Gâfilîn*’den alınan “Dünya müminin zindanı, kabir kalesi, cennet ise kalacağı yerdir. Aynı şekilde dünya kafirin cenneti, kabir zindanı, cehennem ise kalacağı yerdir.” şeklinde bir rivayet ile başlamaktadır.⁵⁷ Hadis olarak verilen bu metnin “Dünya müminin zindanı kafirin cennetidir.” şeklinde Ebû Hüreyre’den Müslim ve Tirmizî tarafından tahrîc edilen sahih tarikleri bulunmakla beraber⁵⁸ bu ifadelerle Şii kaynaklarda Ehl-i Beyt imamları, Hz. Ali ve Hz. Peygamber’in sözü olarak nakledildiği görülmüştür.⁵⁹

Eserin dördüncü bölümünün yedinci faslı iki yüzlülük ve gösterişin zararları konusundadır. Müellif, *Mesâbih*’ten naklettiği kutsî bir hadisle konuya başlamıştır.⁶⁰ Müslim’in Ebû Hüreyre’den rivayet ettiği bu hadise göre Hz. Peygamber, Rabbinden şöyle hikâye etmiştir: “Ben ortakların, ortaklıktan en uzak olanıyım. Kim yerine getirdiği amelde benden başkasını bana ortak koşarsa o kişiyi de ortak koştuğunu da terk (red) ederim.”⁶¹

Sekizinci fasıl kin gütme ve haset etmenin zararları ile ilgilidir. *Tenbîhü’l-Gâfilîn*’den nakledilen “Haset ve kin, ateşin odunu yediği (yaktığı) gibi yapılan iyilikleri yer bitirir.” rivayeti aktarılmıştır.⁶² Söz konusu rivayet benzer lafızlarla Ebû Dâvûd ve İbn Mâce tarafından nakledilmiştir.⁶³

Dokuzuncu fasıl gurur ve gaffletin zararlarına ayrılmış ve Şeb’ân b. Mehdî’nin *Müsnedü Enes* adlı eserinden Enes b. Mâlik aracılığı ile “Akıllı benim dostum, ahmak düşmanımdır. Ahmakla dostluk kurmayın ve akıllılarla bağınızı kesmeyin!” şeklinde bir rivayet nakledilmiştir.⁶⁴ Temel hadis kitaplarında yer almayan bu metnin ilk defa Gazzâlî’nin *Sülvetü’l-Ârifin* isimli eserinde sened ve râvi zikredilmeksizin nakledildiği tespit edilmiştir.⁶⁵

Bu bölümün son faslı uzun emel beslemenin zararlarıyla ilgilidir. Müttefakun aleyh olarak Enes b. Mâlik’in rivayet edilen “İnsanoğlu ihtiyarlar ancak onda iki şey genç kalır: Uzun ömür ve tûl-i emel.” hadisi, müellif tarafından *Mesâbih*’ten nakledilmiştir.⁶⁶

⁵⁶ Mahmud b. Ali, *Nehcü’l-Ferâdis*, 265; Tirmizî, *Birr* 46; Hadisin baş tarafı doğruluk tavsiye edilmekte ve doğrulukta devam edenin cennete gireceği ifade edilmektedir. Rivayet aynı sahabiden Müslim tarafından sahih kabul edilerek tahrîc edilmiştir. Müslim, *Birr* 105.

⁵⁷ Mahmud b. Ali, *Nehcü’l-Ferâdis*, 271.

⁵⁸ Müslim, *Zühd* 1; Tirmizî, *Zühd* 6.

⁵⁹ Meclisî, *el-Bihâr*, 73/91.

⁶⁰ Mahmud b. Ali, *Nehcü’l-Ferâdis*, 279; Begavî, *Mesâbihü’s-sünne*, 1/119.

⁶¹ Müslim, *Zühd* 53.

⁶² Mahmud b. Ali, *Nehcü’l-Ferâdis*, 287.

⁶³ Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Riyad: Dâru’s-Selâm, 1419), Edeb 44; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (Riyad: Dâru’s-Selâm, 1419), *Zühd* 22.

⁶⁴ Mahmud b. Ali, *Nehcü’l-Ferâdis*, 294.

⁶⁵ Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî el-Gazzâlî, *Sülvetü’l-Ârifin*, thk. Seyyid Yusuf Ahmed (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 1/152.

⁶⁶ Mahmud b. Ali, *Nehcü’l-Ferâdis*, 301; Begavî, *Mesâbihü’s-sünne*, 3/438; Buhârî, *Rikâk* 81; Müslim, *Zekât* 12.

KULLANDIĞI RİVAYETLER VE KAYNAKLARI AÇISINDAN KERDERLİ MAHMUD'UN NEHCÜ'L-FERÂDİS ADLI ESERİ

Kerderli Mahmud, Allah'tan uzaklaştıran kötü amellerle ilgili açtığı fasıllarda ikisi müttefakun aleyh olmak üzere yedi makbul hadis kullanmıştır. Ayrıca temel hadis kitaplarında aslı bulunamayan veya mevzu kabul edilen üç rivayet de bu bölümün fasıllarında tercih edilmiştir.

Nehcü'l-Ferâdis'in Hadis Kaynakları

Nehcü'l-Ferâdis'in sonuna müstensih tarafından eserin istinsahının hicri 761 yılında, Cemaziyülevvel ayının çarşamba günü tamamlandığı, müellif Kerderli Mahmud'un ise pazar günü vefat ettiği notu düşülmüştür. Daha sonra *Nehcü'l-Ferâdis* yazılırken müellifin Zemahşerî ve İsbicâbî'nin *Tefsir*'leri, Ebû Tâlip el-Mekki'nin *Kûtu'l-Kulûb*, Firdavsî'nin *Müctelâ* ve *Müctelâ Şerhi*, Vâkıdî ve Muhammed Kâtib'in *Megâzi* adlı eserlerinden faydalandığını belirtmiştir. Hadisle ilgili fasıl başlarında kullanılan rivayetlerin kaynaklarının da ilgili yerde zikredildiğini, aynı şekilde bunların dışında farklı kitaplardan da hadisler aktarıldığı bilgisini de paylaşmıştır. Tabii ki bu bilgiler eserin kaynaklarının tamamını yansıtmamaktadır. Nitekim eser incelendiğinde fasıl başlarının dışında yüzlerce rivayetin, herhangi bir kaynak belirtilmeden kullanıldığı görülmektedir. Eserin öğüt kitabı formatında oluşu, didaktik anlatımın yanı sıra lirik bir üslubu ön plana çıkartmış ancak kullanılan rivayetlerde kaynak seçiminde gereken özen gösterilememiştir.

Fasıl başlarında kullanılan rivayetlerin kaynaklarına bakıldığında *Mesâbihü's-Sünne*'nin öne çıktığı görülmektedir. Bu eserden on üç rivayet nakledilirken Üşî'nin *Nisâbü'l-Ahbâr*'ından beş, Semerkandî'nin *Tenbihü'l-Gâfilin* adlı eserinden ise dört rivayet aktarılmıştır. Gazzâlî'nin *İhyâ's*ının sadece üçüncü bölümde üç rivayetin kaynağı olarak kullanılması dikkat çekerken Sağânî'nin *Meşârik*'inden de aynı şekilde ilk iki bölümde üç rivayet tercih edilmiştir. Buhârî, Müslim, Kudâî ve Beşreviyye'nin eserlerinden ikişer rivayetin yer aldığı eserde, İsbicâbî'nin *Tefsir*, Serahsî'nin *Mevâkit* ve Şeb'ân'ın *Müsnedü Enes* isimli eserlerinden de birer rivayet kullanılmıştır. Neticede tercih edilen kırk rivayetin kaynağı burada zikredilen on üç eserdir.

Tercih noktasında öne çıkan *Mesâbih*, Begavî'nin güvenilir hadis kaynaklarından derlediği ve *Sahihayn* dışındaki rivayetleri hasen olarak kabul ettiği bir eserdir. Begavî, İbnü's-Seken ile başlayan sened zikretmeksizin hadis nakletme gelenegini *Mesâbih*'te tatbik ettiği için rivayetlerin senedi hafzedilmiştir. Dolayısıyla müellifin kaynak olarak gösterdiği bu eser, masâdir-ı asliyeden kabul edilmemektedir.

Yaptığımız incelemeye göre *Mesâbih*'ten alıntılanan on üç rivayetin dördü *müttet-fakun aleyh* iken; altısı Müslim'in *es-Sahih*, ikisi Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*, biri de Tirmizî'nin *es-Sünen* adlı eserinde bulunmaktadır. Aynı şekilde Sağânî'nin bazı sahih hadisleri nahiv konularına göre düzenlediği eseri *el-Meşârik*'ten alınan rivayetlerin tamamı da müttet-fakun aleyhtir. Diğer yandan müellif, Buhârî, Müslim ve Tirmizî'den doğrudan beş rivayet aktarmıştır. Zikri geçen eserlerin dışında verilen kaynaklarda yer alan rivayetlerin tahrîcine göre beş rivayette Kütüb-i Tis'a eserlerinde bulunmuştur. Böylece makbul kabul edilen yirmi altı rivayetin kaynağının doğrudan veya dolaylı olarak Kütüb-i Tis'a eserleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fasıl başlarında yer alan on rivayet hakkında aslı yok, mevzu ve temel hadis kitaplarında bulunmamaktadır gibi hükümler verilirken dört rivayetin zayıflığına hükmedilmiştir. Burada aslı yok kabul edilen dört rivayetin Şîî literatürde senedsiz bir şekilde yer aldığı bilgisi de kaynakların dağılımı açısından göz önünde tutulması gereken diğer bir husustur. Ayrıca zayıf kabul edilen iki rivayet Ahmed b. Hanbel tarafından tahrîc edilmiştir.

Buraya kadar verilen bilgiler, bir tabloda özetle şöyle gösterilebilir:

Tablo 1. Nehcü'l-Ferâdis'in Fasl Başlarında Kullanılan Rivayetlerin Kaynak ve Tahrîc Bilgileri

1. Bölüm	Nehcü'l-Ferâdis	Tahrîci Kaynağı ve	2. Bölüm	Nehcü'l-Ferâdis	Tahrîci Kaynağı ve
1-1	Mesâbîh	Müslim, es-Sahîh	2-1	Meşârik	Müttefakun Aleyh
1-2	Meşârik	Müslim, es-Sahîh	2-2	Mesâbîh	İbn Hanbel, Müsned
1-3	İsbicâbî, Tefsir'i	Mevzu/Aslı Yok	2-3	Nisâbü'l-Ahbâr	Zayıf
1-4	Nisâbü'l-Ahbâr	Zayıf	2-4	Müslim, es-Sahîh	Müslim, es-Sahîh
1-5	Mesâbîh	Dârimî	2-5	Nisâbü'l-Ahbâr	Buhârî, es-Sahîh
1-6	Mesâbîh	Tirmizî	2-6	Buhârî, es-Sahîh	Buhârî, es-Sahîh
1-7	Mesâbîh	İbn Hanbel, Müsned	2-7	Meşârik	Müttefakun Aleyh
1-8	Mesâbîh	Müttefakun Aleyh	2-8	Kenzü'l-Ahbâr	Mevzu/Aslı Yok
1-9	Nisâbü'l-Ahbâr	Tirmizî, es-Sünen	2-9	Kudâî, Şihâb	Tirmizî, es-Sünen
1-10	Mesâbîh	Müslim, es-Sahîh	2-10	Mevâkît	Mevzu/Aslı Yok
3.Bölüm	Nehcü'l-Ferâdis	Tahrîci Kaynağı ve	4. Bölüm	Nehcü'l-Ferâdis	Tahrîci Kaynağı ve
3-1	İhyâ	Zayıf	4-1	Mesâbîh	Buhârî, es-Sahîh
3-2	Mesâbîh	Müslim, es-Sahîh	4-2	Buhârî	Buhârî, es-Sahîh
3-3	Kudâî	İbn Hanbel, Müsned	4-3	Kenzü'l-Ahbâr	Mevzu/Aslı Yok

KULLANDIĞI RİVAYETLER VE KAYNAKLARI AÇISINDAN KERDERLİ MAHMUD'UN NEHCÜ'L-FERÂDİS ADLI ESERİ

3-4	Tenbîh	Zayıf	4-4	Mesâbîh	Müslim, es-Sahîh
3-5	Nisâbü'l-Ahbâr	Mevzu/Aslı Yok	4-5	Tirmizî	Tirmizî, es-Sünen
3-6	İhyâ	Mevzu/Aslı Yok	4-6	Tenbîh	Mevzu/Aslı Yok
3-7	İhyâ	Zayıf	4-7	Mesâbîh	Müslim, es-Sahîh
3-8	Mesâbîh	Müslim, es-Sahîh	4-8	Tenbîh	Ebû Dâvûd, es-Sünen
3-9	Müslim	Müslim, es-Sahîh	4-9	Müsnedü Enes	Mevzu/Aslı Yok
3-10	Tenbîh	Mevzu/Aslı Yok	4-10	Mesâbîh	Müttefakun Aleyh

Sonuç

Kerderli Mahmud tarafından Harezmi Türkçesi ile yazılan *Nehcü'l-Ferâdis*, kanaatimize göre birinci bölümün yapısı itibarıyla siyer, eserin girişinde verilen bilgiye göre kırk hadis, içeriği itibarıyla ise orijinal bir öğüt kitabı kabul edilmelidir. İnsanlara fayda sağlayacak bir eser telif etme düşüncesi ve bunu ilgili yerlerde zikretmesi bir yana *Nehcü'l-Ferâdis*'te yer alan pek çok sahih bilginin dışında teyide muhtaç bilgiler de bulunmaktadır. Konuların okuyucuda kalıcı etkiler bırakması gibi etmenler anlatının abartılar içermesine neden olmuş ve yapılan nakiller bu doğrultuda şekillenmiştir.

Söz gelimi Yezîd'in Hz. Hüseyin'e olan düşmanlığı, dönemin Basra valisi Abdullah b. Âmir'in Ümmü Übeyha adında hanımının boşandırılıp Yezid ile nikahlanacakken vekil tayin edilen Ebû Hüreyre tarafından Hz. Hüseyin'e nikahlanmasından kaynaklandığı anlatılabilmektedir. Eser bu yönüyle incelenmeli ve siyer ilmi açısından tetkik edilmelidir. Aynı şekilde hadis olarak Hz. Peygamber'e nispet edilen yüzlerce rivayeti muhtevi eserin fasıl başlarında kırk hadis nakledilmiştir.

Bu çalışmada söz konusu rivayetler hadis ilmi açısından incelenmiş ve kaynakları tespit edilmiştir. Müellifin fasılların başında serlevha olarak takdir ettiği bu rivayetlerden on dört tanesi makbul olmayan metinlerden oluşmaktadır. Makbul metinler ise daha çok Begavî'nin *Mesâbîh*'inden tercih edilmiştir. Ne var ki merdud kabul edilen metinlerin yer aldığı konular hakkında pek çok sahih rivayet bulunurken müellifin temel hadis kitaplarında yer almayan, günümüze ulaşmayan ve Şii literatürde kullanılan rivayetleri tercih etmesi eserin güvenilirliğine hâle getirmektedir. Müellifin bu rivayetlerden beşini doğrudan Buhârî, Müslim ve Tirmizî'den nakletmesi, söz konusu eserlere ulaştığını göstermektedir. Buna rağmen Buhârî veya Müslim'in eserinde bulunan bir rivayet sonraki dönemlerde telif edilen ve hadis kaynakları arasında kabul görmeyen *Tenbîhü'l-Gâfilin* gibi kitaplardan nakledilebilmiştir. Ulaştığımız bu sonuç ise yazarın

hadis naklinde dikkat edilmesi gereken en önemli kriterlere uymadığının delilidir. Bazı rivayetlerde sahabe ismi vermesinin dışında senede dair bilgi vermezken eserin tamamında metin tenkidine yönelik bir kayıt da düşülmemiştir. Nitekim henüz mukaddime de iki farklı rivayeti sanki tek bir rivayetmiş gibi nakletmesi de bu açıdan önemlidir.

Dil ve edebiyat üzerine çalışanların müstağni kalamadığı *Nehcü'l-Ferâdis*'in konusu ilahiyat ilimleri ile ilgilidir. Bahsi geçen alanlarda tenkitli neşir, dizin-sözlük, tercüme ve akademik çalışmalar yapılan bu eserdeki rivayetlerin tamamının hadis ilmi açısından incelenmesi ve elde edilen verilere yeni baskılarda yer verilmesi gerekmektedir. Ayrıca geçmiş peygamberler ve ümmetler hakkında verilen bilgiler başta olmak üzere özellikle siyer konularıyla ilgili bir inceleme de yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Âcurrî, Ebû Ubeyd Muhammed b. Ali b. Osman. *eş-Şeria*. thk. Abdullah b. Ömer b. Süleyman. 5 Cilt. Riyad: Dârü'l-Vatan, 2. Basım, 1999.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Fadâilü's-sahâbe*. thk. Vasiyullah Muhammed Abbas. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1993.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Mesâbihü's-sünne*. thk. Muhammed Selim İbrahim Samarra vd. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1. Basım, 1987.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *el-Câmiu li-şuabi'l-îmân*. thk. Abdullâh Abdulhamîd Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 2003.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Camiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasarü min umûri Rasûlillahi ve sünenihi ve eyyâmihî*. Riyad: Dârü's-Selâm, 1. Basım, 1419.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fadl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed. 4 Cilt. S. Arabistan: Dârü'l-Muğnî, 1. Basım, 2000.

Dîneverî, Ebû Bekir Ahmed b. Mervân el-Mâlikî. *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlm*. thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl Selman. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1419.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Riyad: Dâru's-Selâm, 1. Basım, 1419.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Hilyetü'l-Evliyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1409.

Fettenî, Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Ali. *Tezkiretü'l-mevdû'ât*. Kahire: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Münire, 1. Basım, 1343.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *İhyâü ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1. Basım, 1982.

**KULLANDIĞI RİVAYETLER VE KAYNAKLARI AÇISINDAN KERDERLİ MAHMUD'UN NEHCÜ'L-
FERÂDİS ADLI ESERİ**

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *Sülvetü'l-Ârifîn*. thk. Seyyid Yusuf Ahmed. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, ts.

Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1990.

Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Nevâdirü'l-usûl fî ma'rifeti ahhâri'r-Resûl*. thk. Abdurrahman Umeyre. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cebel, 1. Basım, 1992.

Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Keşfü'l-estâr an zevâidi Müsnedi'l-Bezzâr*. thk. Habîbü'r-Rahmân el-Âzamî. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1979.

Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. thk. Hüsâmeddin el-Kudsî. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Kudsî, 1. Basım, 1994.

Irâkî, Ebû'l-Fadl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân vd. *Tahrîcü ehâdisi İhyâu Ulûmu'd-dîn*. thk. Muhammed el-Haddâd. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1. Basım, 1987.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *Câmi'u beyânî'l-ilm ve fadlihî ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihî*. thk. Ebû'l-Eşbel ez-Züheyrî. 2 Cilt. S. Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1. Basım, 1994.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*. thk. Muhammed Abdülmecid es-Selefî. 2 Cilt. Riyad: Dâru's-Sâmi'i, 1. Basım, 2000.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. Riyad: Dâru's-Selâm, 1. Basım, 1419.

İbn Melek, Ebû Muhammed Abdülatif b. Ferîşteh. *Mebârikü'l-ezhâr şerhu Meşâriki'l-envâr*. thk. Eşref b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1. Basım, 1995.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-'İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehâdisi'l-vâhiye*. thk. İrşâdü'l-Hakk el-Eserî. 2 Cilt. Lahor: Dâru Neşri'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1979.

İbnü'l-Kayserânî, Ebû'l-Fadl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî. *Etrâfü'l-garâib ve'l-efrâd*. thk. Mahmud Muhammed Mahmud Hasan Nassâr - es-Seyyid Yûsuf. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.

Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. thk. Şerafettin Yaltkaya - Rifat Bilge. 2 Cilt. İstanbul: Maârif Matbası, 1. Basım, 1941.

Kerderli Mahmud. *Nehcü'l-Ferâdis (Cennetlerin Açık Yolu)*. çev. Bilal Aktan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2017.

Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-. *Müsnedü's-şihâb*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefî. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1985.

Mahmud b. Ali. *Nehcü'l-Ferâdis (Cennetlerin Açık Yolu)*. nşr. Janos Eckmann. haz. Semih Tezcan, Hamza Zülfikar. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Birleştirilmiş Baskı., 2014.

Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî. *Bihârü'l-envârî'l-câmi'a li-düreri ahhâri'l-e'immeti'l-ethâr*. thk. Muhammed el-Bâkır vd. 110 Cilt. Beyrut: Müessesütü'l-'Alemî, 1. Basım, 2008.

Muhallâs, Muhammed b. Abdurrahman b. Abbas b. Abdurrahman b. Zekerîyya el-Bağdâdî. *el-Muhallasıyât ve eczâün uhrâ li-Ebî Tâhir el-Muhallas*. thk. Nebil Sa'düddîn Cerrâz. Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 1. Basım, 2008.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahihu'l-muhtasaru mine's-süneni bi-nakli'l-adli ani'l-adli an Rasûlillah*. Riyad: Dârü's-Selâm, 1. Basım, 1419.

Sadrüddîn el-Bekrî, Hasan b. Muhammed b. Muhammed et-Teymî. *Kitâbü'l-erbaîne hadîsen*. thk. Muhammed Mahfuz. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1980.

Şevkânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-. *el-Fevâidi'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevdû'a*. thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1995.

Tirmizî, Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *el-Câmîu'l-muhtasaru mine's-süneni an Rasûlillah*. Riyad: Dârü's-Selâm, 1. Basım, 1419.

Yüceer, Mustafa. "Hadis İlmi Açısından 'Men Hafıza' Rivâyeti ve Manzum Kırk Hadis Geleneğine Tesiri". *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (31 Aralık 2020), 931-970. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.791737>

Özet

Harezm'in Kerder veya Altın Ordu devletinin başkenti Saray'da yaşadığı var sayılan Kerderli Mahmud'un (ö. 761/1360) eseri *Nehcü'l-Ferâdis*, mensur kırk hadis, siyer-i nebi ve bu ikisinin dışında büyük orijinal bir telif kabul edilmiştir. Kanaatimizce üçüncü görüş daha isabetli olup eserin kurgusu ve muhtevası da bunu destekler mahiyettedir. Dört bölüme ayrılan eserde açılan kırk fasıldan her birinin başında önce bir hadisin Arapça metni ardından Türkçe tercümesi verilmiştir.

Bu çalışmada Altın Ordu ve Harezm bölgesinde yazılan en eski dini metinlerden biri olan *Nehcü'l-Ferâdis*'in fasıl başlarındaki metinler, hadis ilmi kurallarına göre değerlendirilerek müellifin hadis kaynakları tespit edilmiştir. Çalışmanın neticesinde kullanılan 40 rivayetten onunun mevzu, dördünün zayıf, geri kalanlarının da sahih olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca VIII. asırda kullanılan rivayetlere ve hadis kaynaklarına dair veriler ortaya konulmuştur. Şimdiye kadar tenkitli neşir, dizin, dil ve edebiyat gibi konularda üzerine pek çok akademik çalışmalar yapılan eserin hadis muhtevasına dair bir kanaat dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Kerderli Mahmud, Nehcü'l-Ferâdis, Kırk Hadis, Nâsihatnâme

**KULLANDIĞI RİVAYETLER VE KAYNAKLARI AÇISINDAN KERDERLİ MAHMUD'UN NEHCÜ'L-
FERÂDİS ADLI ESERİ**

Kerderli Mahmud's Book *Nahj al-Farâdis* in Terms of Narratives Used by Him and Sources

Abstract

Nahj al-Farâdis, the book of Mahmud of Kerder (d. 761/1360) who is assumed to have lived in Kerder of Khorezm or in Saray the capital of Golden Horde, is claimed to be prose forty hadiths, siyar al-Nabi or a great original work. As for us, the third view is more accurate and the framework and content of the work support this. At the beginning of each of the forty parts in the work, divided into four parts, first the Arabic text of a hadith and then its Turkish translation are mentioned.

In this study, the texts at the beginning of the parts of *Nahj al-Farâdis*, one of the oldest religious texts written in the region of Golden Horde and Khorezm, were evaluated according to the hadith science rules and the hadith sources of the author were determined. As a result of the study, it was concluded that ten of the forty narrations used were fabricated, four were weak, and the rest were sound. In addition, information on the narrations and hadith sources used in the eighth century are presented. An opinion has been expressed regarding the hadith content of the work on which many academic studies have been prepared on subjects such as criticism, index, language and literature.

Key words: Hadith, Kerderli Mahmud, *Nahj al-Farâdis*, Forty Hadith, Nasihatnâme.